

УДК 37.048+378

Катерина Маслюк,
аспірант Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

ДІАГНОСТИКА КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У статті подано результати контрольного зрізу, спрямованого на визначення рівнів сформованості культури особистісного самовизначення студентів. Розкрито зміст, методiku і результати роботи. Наведено кількісні та якісні характеристики студентів, які належали до різних рівнів сформованості культури особистісного самовизначення. Простежена динаміка рівнів від початку формувального етапу дослідження до його завершення, яка засвідчила появу стійких позитивних змін за всіма показниками високого рівня сформованості досліджуваного особистісного утворення.

Ключові слова: культура особистісного самовизначення, студенти, показники, рівні, методи, контрольний зріз, індивідуальність, виховання.

В статье представлены результаты контрольного среза, направленного на определение уровней сформированности культуры личностного самоопределения студентов. Раскрыто содержание, методiku и результаты работы. Приведены количественные и качественные характеристики студентов, которые относились к разным уровням сформированности культуры личностного самоопределения. Прослежена динамика уровней от начала формирующего этапа исследования до его завершения, которая засвидетельствовала появление стойких положительных изменений по всем показателям высокого уровня сформированности исследуемого личного образования.

Ключевые слова: культура личностного самоопределения, студенты, показатели, уровни, методы, контрольный срез, индивидуальность, воспитание.

The article deals with the results of the control cut directed on definition of levels of formed of students' culture of personal self-determination. It is opened out the maintenance, technique and results of the work. Quantitative and qualitative characteristics of students which concerned different levels of formed of students' culture of personal self-determination are lighted out. Dynamics of levels from the beginning of a forming investigation phase before its end which has testified occurrence of proof positive changes of all indicators of high level

of formed of investigated personal formation is tracked. The control assessment was held out using a set of different techniques that made it possible to measure the formation of the culture of personal self-determination of students using the following parameters: knowledge about themselves, their qualities and how to improve them, the idea of cultural values and their possible.

Key words: *culture of personal self-determination, students, indicators, levels, methods, a control cut, personality, education.*

Постановка проблеми. Формування та розвиток студентів у культурологічному аспекті становить важливу педагогічну проблему, адже від рівня та якостей культури залежать уміння здійснювати моральні вибори, визначати своє місце в просторі загальної культури, реалізовувати життєві та професійні плани, орієнтуватися на власне становлення як суб'єкта свого життя, який перебуває у тісному конструктивному діалозі з представниками багатоманітного за культурними пріоритетами соціуму. Іншими словами, йдеться про виховання особистості, здатної орієнтуватися в сучасному складному соціокультурному просторі, обирати власну систему культурних цінностей як регуляторів поведінки і діяльності, реалізовувати свою «Я-концепцію», тобто володіти високим рівнем культури особистісного самовизначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На значенні культури особистісного самовизначення акцентують увагу М. Бахтін, Є. Ісаєв, В. Краєвський, О. Осіянова, Р. Філіпсон.

Питаннями виховання студентів у культурному аспекті займаються Ю. Балашова, М. Дворяшина, Ю. Іванова, Ю. Корницька, І. Нікітіна, М. Пивоваров, Т. Потапчук, І. Сулима, Т. Фоміна. Як зазначають дослідники, широкі можливості для реалізації виховного процесу надає середовище вищого навчального закладу, яке «типізує особистість і тим самим дає змогу через виховання реалізувати в широкій практиці ті чи інші ідеали, одержувати той чи інший тип особистості. При цьому індивідуальність, неповторність, унікальність людини не страждає, оскільки поле виявлення індивідуального залишається виключно широким...» [4, с. 38].

Ігнорування питань, пов'язаних із формуванням культури особистісного самовизначення студентів зумовлює виникнення в них розбіжностей між ціннісними пріоритетами та їх доступністю, спричинює відсутність почуття внутрішнього благополуччя, душевного спокою, призводить до психічних розладів [1]. Не можна не зважати й на те, що недостатнє володіння структурованими нормативними моделями культурної поведінки, ускладнює перебіг процесу особистісного самовизначення студентів, а нездатність діяти на ґрунті власного розуміння об'єктивних закономірностей суспільного розвитку в період «ідеологічного» хаосу посилює формування у студентської молоді сприймання себе як «жертви», соціальної невдахи [3].

Ці положення набули повного підтвердження в процесі проведення констатувального етапу експерименту, за результатами якого значна кількість студентів була віднесена нами до середнього та низького рівнів сформованості культури особистісного самовизначення. Це стало передумовою запровадження формульовального етапу експерименту, спрямованого на подолання виявлених недоліків. Після його завершення проводився контрольний зріз, присвячений виявленню ефективності проведеної роботи.

Мета статті – розкрити зміст, методику і результати контрольного зрізу, спрямованого на визначення рівнів сформованості культури особистісного самовизначення студентів, встановлення динаміки змін, що відбулися від початку формульовального етапу дослідно-експериментальної роботи до його завершення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контрольний зріз здійснювався за допомогою сукупності різноманітних методик, що давало змогу виміряти сформованість у студентів культури особистісного самовизначення за такими показниками: знання про себе, свої властивості та способи їх удосконалення, уявлення про культурні цінності та важливість їх дотримання під час визначення особистісної позиції, здійснення вибору; прагнення пізнати самого себе, позитивне ставлення до самого себе та інших людей, культурних цінностей, орієнтація на активну особистісну позицію; вміння дотримуватися культурних цінностей у власній поведінці та відносинах з іншими людьми, здатність до рефлексії, вміння здійснювати вибір у проблемних ситуаціях, виявляти активність для досягнення поставленої мети.

Для виявлення знань студентів про самих себе, свої властивості використовувався тест «Хто Я?». Одержані результати дали змогу розподілити студентів за трьома типами: емоційно-полярним, урівноваженим, таким, що перебуває у сумніві. Студенти, яких ми віднесли до емоційно-полярного типу, оцінювали свої властивості за чітко визначеними позиціями – прийняття їх або негативне до них ставлення. Це свідчило про характерний їм максималізм у самооцінюванні, зумовлений недостатністю знань про самих себе та мінливість емоційних станів. За результатами констатувального етапу експерименту до цього типу було віднесено 35,1 % студентів. За наслідками контрольного зрізу кількість респондентів, які належали до емоційно-полярного типу, помітно зменшилася й тепер становила 22,2 % студентів.

До урівноваженого типу (орієнтація на оцінювання тих чи інших явищ з двох протилежних позицій, усвідомлення своїх властивостей, висока стресостійкість, прагнення до швидкого й адекватного вирішення суперечливих ситуацій) віднесли 32,1 % студентів, що на 12,9 % перевищувало дані попередньої діагностики.

Тип «той, що перебуває у сумніві» зафіксовано у 45,7 % студентів,

що свідчило про їх здатність долати ситуації внутрішньої невизначеності, готовність до змін. При цьому значно зменшилася кількість студентів, яким були властиві кризові переживання, недостатнє знання самих себе. Якщо за результатами констатувального етапу експерименту до цієї групи належало 22,4 % студентів, тепер вона охоплювала 11,4 % респондентів.

Позитивним щодо сформованості культури особистісного самовизначення вважали насамперед врівноважений тип. Хоча й тип «той, що перебуває у сумніві» розглядали як певною мірою сприятливий для подолання наявних негативних ознак.

Використання тесту «Готовність до саморозвитку» та одержані внаслідок цього результати, дали змогу розподілити студентів за двома шкалами: «Хочу знати про себе» та «Можу самовдосконалюватися». Аналіз та узагальнення результатів засвідчили збільшення кількості студентів, які вірили у можливість самозміни, прагнули до самопізнання, самовдосконалення (параметр «Хочу знати себе» і «Можу змінитися»). Згідно з вихідними даними, перевага цього параметру була властива 19,8 % студентів. Відповідно до результатів контрольного зрізу, ця кількість збільшилася до 43,8 % студентів. Спостерігалися позитивні зміни й за іншими параметрами. Так, кількісне наповнення параметру «наявність можливостей до саморозвитку в поєднанні з недостатнім бажанням пізнати самого себе» зменшилося з 22,6 % студентів до 14,8 % студентів; параметру «небажання працювати над собою» – з 30,4 % студентів до 24,8 % студентів; параметру «небажання пізнати себе у поєднанні з відсутністю навичок самовдосконалення» – з 27,2 % студентів до 16,6 % студентів.

Отже, можна констатувати, що у сформованості культури особистісного самовизначення за показником «прагнення до самопізнання та самовдосконалення» відбулися суттєві позитивні зміни.

Цей висновок набув підтвердження в процесі подальшої діагностики. Так, вивчення ставлення студентів до самих себе проводилося за допомогою тесту-опитувальника самоствавлення (В. Столін, С. Пантелеев), в якому, згідно з ієрархічною моделлю структури самоствавлення, вирізняють три його рівні (за мірою узагальнення): глобальне самоствавлення (внутрішнє недиференційоване почуття «за» чи «проти» самого себе); самоствавлення, диференційоване за самоповагою (емоційне та змістове поєднання віри у власні сили, здібності, самостійність в оцінці своїх можливостей, здатність контролювати своє життя й бути послідовним, розуміти себе); аутосимпатією (дружність – ворожість до власного Я); самоінтересом (міра близькості до свого Я – інтерес до власних думок і почуттів, готовність до спілкування із собою, впевненість у своїй цікавості для інших); очікуваним ставленням до себе з боку інших (очікування позитивного чи негативного ставлення до себе з боку оточуючих); рівень конкретних дій (готовність до них) стосовно свого Я.

Аналіз результатів дав змогу встановити, що названі ознаки яскраво

виражені у 41,3 % студентів. При цьому домінування позитивних властивостей характерне для 36,3 % студентів, негативних – для 5,0 % студентів. Загальна вираженість досліджуваних ознак виявлена у 47,4 % студентів, серед яких у позитивному плані – у 37,8 % студентів, у негативному плані – у 9,6 % студентів. Відсутність ознак, запропонованих у тесті, зафіксована в 11,3 % студентів. Для порівняння наведемо результати, одержані за цією методикою під час констатувального етапу експерименту. Яскраво виражені ознаки – 40,1 % студентів (позитивні – 19,6 % студентів, негативні – 20,5 % студентів). Виражені ознаки – 43,7 % студентів (позитивні – 24,3 % студентів, негативні – 19,4 % студентів). Відсутність ознак – 16,2 % студентів.

Наведені дані свідчать, що після завершення формуального етапу експерименту у самоставленні студентів сталися помітні позитивні зміни. Збільшилася кількість респондентів, які характеризувалися прийняттям себе (почуття «за» себе), емоційним і змістовим поєднанням віри у власні сили, здібності, усвідомленням своїх можливостей, здатністю контролювати своє життя, бути послідовним, розуміти себе, дружністю до власного Я, інтересом до своїх думок, почуттів, готовністю до спілкування із собою, впевненістю у своїй цікавості для інших, очікуванням позитивного ставлення з боку інших, готовністю до здійснення конкретних дій для самовдосконалення.

Запровадження методики «Оцінювання потреби в самореалізації» показало, що прагнення до вияву активної позиції, орієнтація на реалізацію потреби в саморозвитку характерне для 38,4 % студентів, що майже вдвічі перевищило вихідні дані. Недостатність означених прагнень та орієнтацій властива 42,1 % студентів; повна їх відсутність – 19,5 % студентів. Безумовно, у найбільш сприятливому становищі щодо сформованості культури особистісного самовизначення перебували студенти, які належали до першої з виокремлених груп, яка завдяки проведеній нами роботі поповнилася за рахунок респондентів, які за результатами констатувального етапу експерименту належали до тих, хто відзначався недостатністю відповідних прагнень та орієнтацій. У свою чергу, до цієї групи приєдналася помітна кількість студентів (17,5 %), які до початку формуального етапу дослідно-експериментальної роботи характеризувалися повною відсутністю потреби у вияві активності та вдосконаленні саморозвитку.

Важливу роль у формуванні культури особистісного самовизначення відіграє самооцінка. Оскільки її високий рівень (відсутність «комплексу неповноцінності», адекватне реагування на зауваження з боку інших, переважання впевненості у правомірності своїх дій) на початку дослідно-експериментальної роботи був притаманний лише 19,4 % студентів, цьому питанню у процесі формуального етапу експерименту надавалася спеціальна увага. Результати контрольного зрізу довели доцільність

проведеної нами роботи, завдяки якій до високого рівня самооцінки тепер належало 36,7 % студентів (методика А. Мехрабіана). До середнього рівня (студенти іноді відчували «комплекс неповноцінності», характеризувалися деякою конформністю, намаганням підлаштуватися під думку інших) віднесли 45,6 % респондентів (вихідні дані – 44,7 % студентів), а до низького рівня (постійне вразливе реагування на критичні зауваження з боку інших, повна конформність позиції з певним самоприпущенням) – 17,7 % студентів (вихідні дані – 35,9 % студентів).

Для діагностування вміння студентів дотримуватися культурних цінностей у власній поведінці та відносинах з іншими людьми застосовувалася методика «Діагностика прийняття інших» (В. Фейя), згідно з якою під час спілкування та взаємодії у людини може виявлятися два типи реагування: реактивне (відсутність уміння управляти собою) та проактивне (здатність робити паузу між стимулом і реакцією для осмислення вибору найкращого її типу, прийняття та визнання самого себе та інших). Одержані результати дали змогу розподілити студентів за чотирма групами. До першої групи належали респонденти, які характеризувалися високим рівнем проактивного реагування. У кількісному вимірі вони становили 22,2 % студентів. До другої групи – із середнім рівнем і тенденцією до високого – віднесли 12,6 % студентів (поєднання реактивного та проактивного реагування з перевагою останнього). 43,4 % студентів склали третю групу – середній рівень з тенденцією до низького (поєднання реактивного та проактивного реагування з перевагою першого); 21,9 % студентів – четверту групу, що відповідала низькому рівню (повне домінування реактивного реагування).

Отже, у найбільш сприятливому становищі в плані сформованості культури особистісного самовизначення перебували студенти, які належали до високого рівня та середнього рівня з тенденцією до високого. Загалом їхня кількість дорівнювала 34,7 % респондентів.

Здатність студентів до рефлексії як важливого показника сформованості культури особистісного самовизначення перевірялася за допомогою методики «Діагностика рівня рефлексивності». При цьому враховували, що рефлексивність як психічна властивість, становить один із основних аспектів інтегративної психічної реальності, що співвідноситься з рефлексією у цілому. Тому діагностика рефлексивності враховувала диференціацію її прояву за таким параметром, як спрямованість, відповідно до якої виокремлюють два типи рефлексії – «інтра- та інтерпсихічну» рефлексію. Перша співвідноситься з рефлексивністю як здатністю до самосприйняття та його аналізу, друга – із здатністю до розуміння іншого у поєднанні з механізмами ідентифікації та емпатії. Загальна властивість рефлексивності містить обидва типи, а рівень її розвитку є похідним від них обох [2, с. 45–46].

Одержані внаслідок використання цієї методики результати, стали передумовою розподілу респондентів за трьома основними категоріями:

високий рівень розвитку рефлексивності (36,5 % студентів); середній рівень розвитку рефлексивності (46,1 % студентів); низький рівень розвитку рефлексивності (17,4 % студентів).

Як засвідчують наведені дані, цей напрям контрольного зрізу також підтвердив збільшення кількості студентів, які володіли високим рівнем сформованості культури особистісного самовизначення за показником «здатність до рефлексії».

Узагальнення результатів за всіма напрямками контрольного зрізу дало змогу розподілити студентів за трьома рівнями сформованості культури особистісного самовизначення (високим, середнім, низьким) та простежити динаміку змін, що відбулися внаслідок проведеної нами дослідно-експериментальної роботи.

До високого рівня віднесли 35,7 % студентів, які мали ґрунтовні знання про себе, свої властивості та способи їх удосконалення, чітке уявлення про культурні цінності та важливість їх дотримання під час визначення особистісної позиції, здійснення вибору; характеризувалися постійним прагненням пізнати самого себе, стійким позитивним ставленням до самих себе та інших людей, культурних цінностей, орієнтацією на активну особистісну позицію; вмінням дотримуватися культурних цінностей у власній поведінці та відносинах з іншими людьми, здатністю до рефлексії, вмінням здійснювати вибір у проблемних ситуаціях, виявляти активність для досягнення поставленої мети.

Групу середнього рівня склали 45,6 % студентів, які володіли несистематизованими знаннями про себе, свої властивості та способи їх удосконалення, загальним уявленням про культурні цінності та важливість їх дотримання під час визначення особистісної позиції, здійснення вибору; прагнули пізнати самих себе, але позитивне ставлення до самих себе та інших людей, культурних цінностей позначалося ситуативністю; вони не завжди орієнтувалися на активну особистісну позицію; вміли дотримуватися культурних цінностей у власній поведінці та відносинах з іншими людьми, проте здатність до рефлексії, вміння робити вибір у проблемних ситуаціях та виявляти активність для досягнення поставленої мети часом мали прагматичний характер.

Нам низькому рівні залишилося 18,7 % студентів, основними ознаками яких були: фрагментарні знання про себе, свої властивості та способи їх удосконалення, несистематизовані уявлення про культурні цінності та важливість їх дотримання під час визначення особистісної позиції, здійснення вибору; відсутність прагнення пізнати самих себе, негативне ставлення до самих себе та інших людей, культурних цінностей, відсутність орієнтації на активну особистісну позицію; порушення культурних цінностей у власній поведінці та відносинах з іншими людьми, невміння здійснювати рефлексію, робити вибір у проблемних ситуаціях, пасивність у досягненні поставленої мети або її відсутність.

Визначення динаміки сформованості культури особистісного самовизначення засвідчило, що для високого рівня вона становила: $35,7 - 19,3 = + 16,4$; для середнього рівня: $45,6 - 47,6 = - 2,0$; для низького рівня: $18,7 - 33,1 = -14,4$.

Висновки і перспективи. Отже, можна зробити висновок, що проведена нами дослідно-експериментальна робота сприяла підвищенню сформованості культури особистісного самовизначення студентів. Свідченням цього є позитивна динаміка високого рівня за всіма показниками від початку формувального етапу експерименту до його завершення.

Перспектива подальших досліджень убачається у розробці методичних рекомендацій для кураторів академічних груп щодо проведення роботи з формування культури особистісного самовизначення студентів у процесі позааудиторної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жук Т. В. Життєві цінності молоді початку ХХІ століття / Тетяна Василівна Жук // Відкритий урок. – 2014. – 18 квітня.
2. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
3. Нікітіна І. В. Суб'єктне самовизначення молоді людини в період повноліття: [монографія] / І. В. Нікітіна. – К., 2007. – 227 с.
4. Сулима І. І. Средовой подход как методология научно-педагогического исследования / И. И. Сулима // Almatater. Вестник высшей школы. – 2010. – № 7. – С. 36–39.